

Гулько С.О.

доцент кафедри соціальної педагогіки

ВНУ імені Лесі Українки

СОЦІАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я ПІДЛІТКІВ ТА ЙОГО ДІАГНОСТИКА

У статті розкривається сутність поняття “соціальне здоров'я” та результати діагностики його сформованості у підлітків.

У статті розкривається сутність поняття “соціальне здоров'я” та результати діагностики його сформованості у підлітків.

Проблема розвитку особистості в соціумі займає важливе місце у наукових дослідженнях та працях філософів, педагогів, соціологів, психологів. Аналіз досліджень останніх років (Н.Бондаренко, М.Іщенко, А.Капська, Л.Коваль, О.Вакуленко, А.Голобородько, В.Горащук, О.Дубогай, С.Кириленко, С.Лапасенко, В.Оржеховська, Л.Сущенко, О.Яременко) свідчить про посилення інтересу до пошуку шляхів вирішення означеної проблеми, зокрема до питань, що стосуються впливу соціального середовища на особистість, її здоров'я, формування потреби у здоровому способі життя. У той же час соціальне здоров'я особистості, як складова здорового способу життя, потребує детальнішого дослідження суті цього поняття, виявлення актуального стану соціального здоров'я, розробки ефективних шляхів його формування.

Соціальне здоров'я особистості – це стан гармонійного функціонування людини в основних видах взаємодій: соціальній, економічній, політичній, ідеологічній на засадах взаєморозуміння, взаємоприйняття, взаємоповаги, взаємодопомоги, що сприяє досягненню самоактуалізації особистості, створює комфортні відносини з реальністю та зумовлює якісний стрибок духовного розвитку людини у процесі соціалізації [3]. Виходячи з даного визначення можна обґрунтовано стверджувати, що соціальне здоров'я підлітка пов'язано з

економічними чинниками, стосунками індивіда із структурними одиницями соціуму - сім'єю, організаціями, з якими створюються соціальні зв'язки, праця, відпочинок, побут, соціальний захист, охорона здоров'я, безпека існування тощо. На нього впливають міжетнічні стосунки, вагомість різниці у прибутках різних соціальних прошарків суспільства, рівень матеріального виробництва, техніки і технологій, їх суперечливий вплив на здоров'я взагалі. Ці чинники і складові створюють відчуття соціальної захищеності (або незахищеності), що суттєво позначається на здоров'ї людини. У загальному вигляді соціальне здоров'я детерміноване характером і рівнем розвитку головних сфер суспільного життя в певному середовищі - економічній, політичній, соціальній, духовній [1].

Означені підходи були використані для здійснення діагностики соціального здоров'я підлітків. На першому етапі перед нами постало завдання визначити показники соціального здоров'я, за якими можна було визначати його рівень. Аналіз наукової літератури, який ми провели у ході дослідження, свідчить, що такими показниками соціального здоров'я є показники, що пов'язані з економічними чинниками, стосунками індивіда із структурними одиницями соціуму [4; 5].

Визначені показники можна діагностувати з допомогою таких індикаторів:

- характеристики найближчого оточення;
- взаємостосунки індивіда в найближчому оточенні;
- соціальний статус індивіда;
- наявність (відсутність) відчуття безпеки в соціумі;
- міра задоволеності повсякденними умовами життя;
- самооцінка добробуту;
- прибутки;
- можливості та структура витрат;
- умови житла;

➤ можливості відпочинку.

Наведений перелік достатньо повно описує соціальне здоров'я підлітків.

На основі даного переліку індикаторів, нами було розроблено анкету і проведено опитування учнів. Аналіз відповідей респондентів, щодо характеристики їх найближчого оточення (сім'ї) показує, що більшість – 89 % опитаних проживає у повних сім'ях, 46 % – у багатопоколінних сім'ях, де крім батьків та дітей є бабуся і (або) дідусь. 11 % опитаних проживає з одним з батьків, тобто у неповній сім'ї. 43 % опитаних проживає у сім'ях, де крім них є й інші діти, а 20 % – у сім'ях, де виховується одна дитина. Таким чином, переважна більшість підлітків, які брали участь у дослідженні проживають у повних, багатопоколінних сім'ях, мають повноцінне найближче соціальне оточення. У той же час значна частина (11 %) виховується одним з батьків, що не може забезпечити достатній рівень задоволення потреб підлітка.

Соціальне здоров'я підлітка у значній мірі залежить від характеру взаємостосунків у його найближчому оточенні – сім'ї [2]. Існує кілька психологічних механізмів, які батьки застосовують у вихованні власних дітей. По - перше, це механізм підкріплення, яким батьки оперують певною системою заохочень і покарань тієї поведінки дитини, яку вони вважають правильною чи неправильною. Тим самим у свідомості дитини вкорінюється певна система ціннісних норм та настанов, стандартів і життєвих планів, дотримання і прагнення реалізації котрих для дитини поступово стає внутрішньою потребою. Якщо ці стандарти і плани реалістичні, то, досягаючи їх, дитина, а згодом і доросла людина, підвищує рівень власної самоповаги, формує позитивний “Я – образ”. Якщо ж стандарти і плани батьків не відповідають наявним можливостям дитини, не враховують її власних інтересів і схильностей, то у разі невдачі втрачається віра в себе, знижується рівень самоповаги, виникають труднощі з самовизначенням [2].

З підкріпленням тісно пов'язаний механізм так званого навіювання, за яким батьки навіюють дитині її образ і самооцінку, які можуть бути як

позитивними (дитині навіюється, що вона є доброю, розумною, здібною), так і негативними (дитині навіюється, що вона є злою, нерозумною, нездібною). Безумовно негативні висловлювання батьків можуть мати під собою певне підґрунтя, однак інтериоризовані у свідомості, вони починають визначати змістовні характеристики її самосвідомості, створюючи передумови для деформації особистості, гальмуючи розвиток і утруднюючи соціальну адаптацію дитини. Тому дуже важливим є сприйняття дорослими особистості дитини як такої, що відповідає позитивному соціальному еталону, нехтуючи водночас деякими її негативними рисами: несхвалення окремих вчинків дитини не повинно зумовлювати негативну її оцінку в цілому. В іншому випадку реальною є небезпека виникнення гострої суперечності між реалізацією потреби кожної людини в самоповазі й навіюваним ззовні негативним образом, що спричинятиме дезінтеграцію особистості, порушення її цілісності.

Для виявлення характеру взаємостосунків у сім'ї, наявності у підлітків конфліктів з батьками, нами було запропоновано їм дати відповідь на запитання: Чи бувають у вас конфлікти з батьками з тих чи інших причин? Узагальнення отриманих відповідей показало, що майже половина з опитаних часто конфліктують з батьками, причому часто через застосування батьками покарань. Показовими виявилися у цьому плані результати відповідей на запитання: У який спосіб батьки найчастіше карають за провину? (Рис. 1.1)

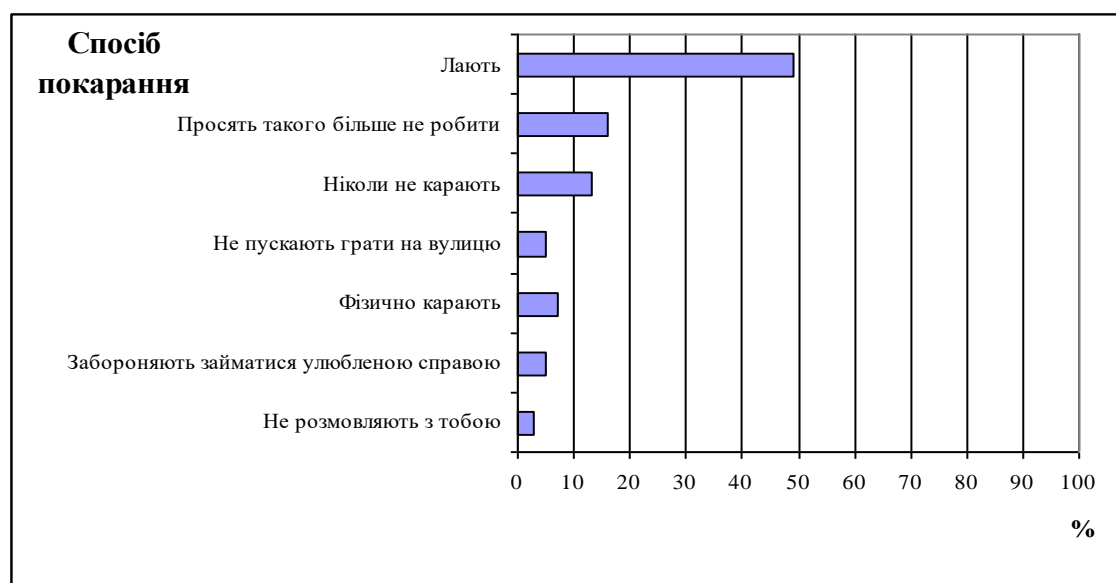

Рис. 1.1 Розподіл відповідей респондентів, щодо застосування батьками покарань

Як бачимо, найбільш поширеними за свідченнями підлітків є вербально-психологічні методи виховання-навіювання (лайка, прохання більше такого не робити). Також поширеним методом виховання є обмеження свободи підлітка. На нашу думку, це не є раціональним шляхом виховання підлітка, формування його соціального здоров'я, адже оптимальний тип стосунків складається у тому випадку, коли батьки дотримуються демократичного стилю виховання, що передбачає поєднання особливостей емоційного сприйняття конкретної дитини, врахування її думок і бажань одночасно з високим рівнем вимог, їх несуперечливістю і послідовністю пред'явлення.

Для визначення того, наскільки сприятливим для підлітка є ставлення до нього в шкільному колективі і сім'ї (яким є його соціальний статус), учням пропонувалося відповісти на запитання: Чи задоволений ти своїм становищем у школі? Чи задоволений ти своїм становищем у сім'ї? Узагальнені відповіді респондентів на це запитання подаємо у таблиці 1.1.

Аналіз даних, поданих у таблиці 1.1 показує, що значна частина респондентів (39%) незадоволена своїм соціальним статусом у шкільному колективі. У мікросоціумі (сім'ї) цей показник дещо нижчий. Це говорить про те, що за даним індикатором соціального здоров'я є певні проблеми у його формуванні.

Таблиця 2.1

Розподіл відповідей респондентів щодо їх соціального статусу у школі і сім'ї

Варіанти відповідей	Чи задоволений ти своїм становищем	
	у школі	у сім'ї
Так	47%	75%
Ні	39%	21%
Не визначився	14%	4%

Досліджуючи такий показник соціального здоров'я підлітка як наявність (відсутність) відчуття безпеки в соціумі, ми задавали респондентам питання: Які з перелічених проблем непокоять сьогодні вас понад усе? Розподіл відповідей опитаних підлітків подаємо на діаграмі (Рис. 1.2).

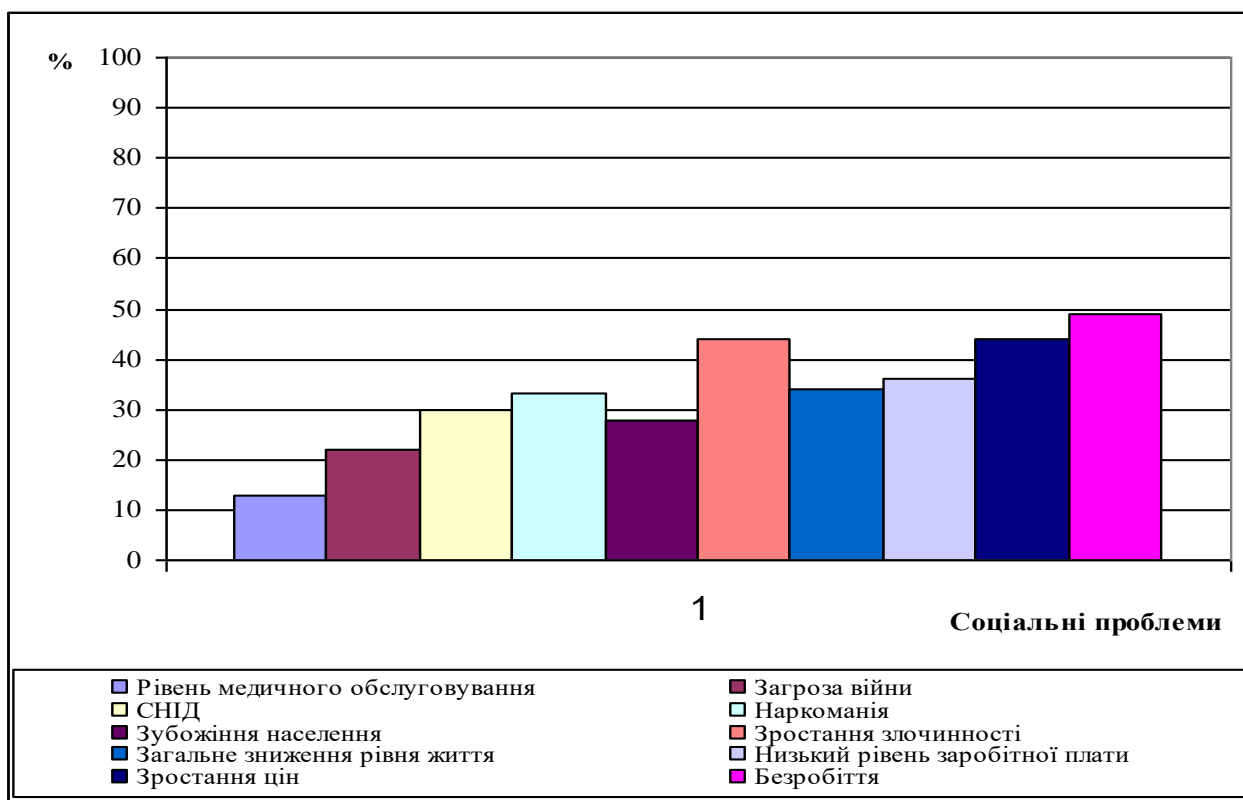

Рис. 1.2 Розподіл відповідей респондентів щодо наявності (відсутності) у них відчуття безпеки в соціумі

Аналіз даних, поданих на рисунку 1.2 показує, що опитаних підлітків непокоїть ціле коло проблем, які існують сьогодні у нашому суспільстві. Найбільше занепокоєння викликають такі проблеми, як безробіття (49% - майже половина опитаних), низький рівень заробітної плати (36%), зростання злочинності (44%), зростання цін (44%). Приблизно третина опитаних в якості значимих виділяє також такі проблеми як СНІД, наркоманія, зубожіння населення, загальне зниження рівня життя. Менш значимими для підлітків за результатами опитування виявилися такі проблеми як рівень медичного обслуговування та загроза війни. На нашу думку, це обумовлено тим, що в силу молодості та юнацької безпечності підлітки або не мають серйозних проблем зі

здоров'ям, або не надають їм належної ваги. Також для цього покоління війна сприймається як щось далеке, знайоме в основному по фільмах, як таке, що не несе особливої загрози.

Високі показники стурбованості підлітків такими соціальними проблемами як безробіття, низький рівень заробітної плати, зростання злочинності, зростання цін, СНІД, наркоманія, зубожіння населення, загальне зниження рівня життя у свою чергу засвідчують, що необхідно здійснювати систематичну і послідовну роботу по формуванню їх соціального здоров'я в плані підвищення їх рівня відчуття безпеки в соціумі.

Отримані дані по показнику соціального здоров'я підлітка – наявність (відсутність) відчуття безпеки в соціумі корелюють з даними, які ми отримали досліджуючи міру задоволеності підлітків повсякденними умовами життя. Для цього учням було запропоновано відповісти на запитання: Наскільки ти задоволений матеріальним становищем своєї сім'ї?, Наскільки ти задоволений своїм харчуванням?, Наскільки ти задоволений своїм одягом?, Наскільки ти задоволений своїми житловими умовами?

Розподіл відповідей респондентів, які були отримані на питання щодо матеріального становища сім'ї подаємо у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Розподіл відповідей підлітків, щодо матеріального становища їх сім'ї

Варіанти відповідей	%
Задоволений повністю	7
Більше задоволений, ніж незадоволений	11
Не можу визначитися (50 x 50)	13
Більше незадоволений, ніж задоволений	30
Незадоволений	39

Як бачимо, основна частина опитаних підлітків незадоволена матеріальним становищем сім'ї (69%) і лише 7% з них задоволені повністю. Це обумовлено на нашу думку тим, що сьогодні триває процес обмеження

матеріальних можливостей абсолютної більшості батьків внаслідок катастрофічної ситуації на ринку праці, постійного зростання вимушеної незайнятості, зниження вартості робочої сили, щорічного зменшення соціального захисту з боку держави.

Подібна картина спостерігається і у відповідях підлітків на питання щодо таких чинників свого існування, як одяг, харчування, житлові умови. Розподіл їх відповідей на ці питання подаємо на рисунку 1.3.

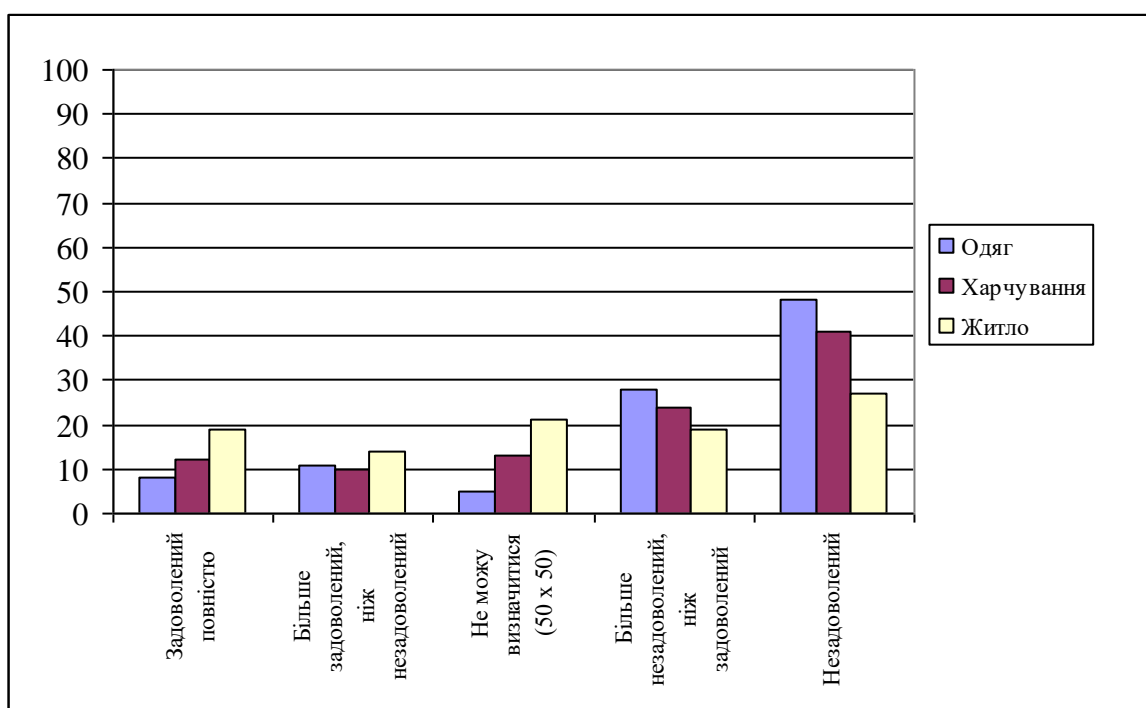

Рис. 1.3 Розподіл відповідей респондентів щодо задоволеності економічними чинниками свого існування

Аналіз даних поданих на рисунку 1.3 показує, що найбільші показники незадоволення підлітків умовами свого існування зафіксовані по всіх категоріях – одягу, харчуванню, житлу, відповідно 76%, 65%, та 46% тих, які незадоволені, або більше незадоволені, ніж задоволені. Відповідно, лише 9% опитаних задоволені повністю, або більше задоволені, ніж незадоволені одягом. По таких категоріях як харчування та житло ці показники дещо вищі – 22% та 33%.

Таким чином, отримані у ході опитування підлітків дані показують, що існує значна загроза їх соціальному здоров'ю і здоров'я в цілому, оскільки за висновками науковців, вплив економічної складової на загальний стан здоров'я та спосіб життя молоді є визначальним. Важкий фінансовий стан більшості сімей й незначні особисті доходи молодих людей значно обмежують їх можливості щодо якісного харчування, занять спортом, культурного і змістовного дозвілля, оздоровлення. Типовою стратегією життя в молодіжному (і не тільки) середовищі стає “стратегія виживання”.

Узагальнюючи результати діагностики соціального здоров'я підлітків, які брали участь у дослідженні, можна стверджувати що:

- переважна більшість респондентів проживає у повних сім'ях;
- опитаних підлітків непокоять проблеми соціально-економічного походження: безробіття, загальне зниження рівня життя, зростання цін, зубожіння населення, низький рівень заробітної плати;
- стурбованість проблемами, що стосуються забезпечення здорового способу життя, помітно нижча. Найбільш актуальними серед таких проблем для молоді є: СНІД, наркоманія, стан довкілля і екологічні проблеми, низький рівень медичного обслуговування;
- на думку більшої частини опитаних стосунки з батьками, рідними впливають на здоров'я кожної людини “значною мірою” та “вирішальним чином”. Так само, “значний” і “вирішальний” вплив на формування способу життя молоді справляє батьківська сім'я;
- майже половина опитаних часто конфліктують з батьками з різних причин. Більшість батьків вдаються до системи покарань, як основного механізму виховання;
- найбільш кофліктним оточенням для підлітків є однокласники, старші брати або сестри, незнайомі ровесники;
- матеріальне становище безпосередньо впливає на можливості родини щодо збереження здоров'я своїх дітей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Открытая концепция здоровья /Автомонов Ю.Г., Котова А.Б., Белов В.М., Гриценко В.И., Козак Л.М., Пустовойт О.Г., Гонтарь Т.М., Комендантов А.О. - Киев, 1993. - 27 с.
2. Свириденко С.О. Формування культури здоров'я дитини в сім'ї як чинник соціальної компетентності // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник / Ред.кол. Н.Софій, І.Є. Єрмаков та ін. - К.: Контекст, 2000. - С.135-139.
3. Сидоров В.М. Від поняття "здоров'я" до категорії. - К.: Промінь, 1990. –15 с.
4. Формування здорового способу життя молоді: проблеми і перспективи /О.Яременко, О.Балакірєва, О.Вакуленко та ін. - К.: Укр. ін-т. соціальних досліджень, 2000. - 207 с.
5. Формування навичок здорового способу життя в дітей і підлітків /Н.Ю.Максимова, А. Й. Капська, О.Г.Карпенко та ін. - К.: Ніка-Центр, 2001. – 264 с.